

A SYMBOLIC APPROACH OF WATER IN THE CULTURE OF OLD EUROPE: THE GODDESSES

**Gabriela-Mariana Luca, Assist. Prof., PhD, "Victor Babeș" University of Medicine and
Pharmacy, Timișoara**

Abstract: The systematization of the archaeological and ethnographic material which proves the continuous survival over millennia of the European civilization results in a succession of three great cultural complexes. The oldest of them, dominated by the Neolithic Mother Goddess (8000 BC-2500BC), focuses attention over polytheist religion dominated by female goddesses shown in clay figures, reliefs and pottery decoration or on the walls of caves, skillfully described by the archaeologist and paleoanthropologist Marija Gimbutas.

The present paper analyses the different interpretations of water "the domain of the mythical ancestor" (Constantin Prut), through a simultaneous historical-ethnographical interpretation of these clay figures, with references to the regeneration, mystical and therapeutics functions of the primordial element from which the universe was made in most cosmic myths of most peoples.

The associative reading of the studied elements rebuilds a symbolic anatomy of the goddesses, with a particular focus over the faith in the "wondering womb" (Gimbutas, 1989) and symbols of the womb: the fish, the frog and the hedgehog, which a special reference to the Romanian mythology and with a practical application in cultural anthropology in an interdisciplinary dialogue with the medical discourse.

Keywords: water, symbol, mother goddess, anatomy, interdisciplinary.

Introducere

Pământ roditor și stihie acvatică, „zămislitoare de viață, mama divină este ființa originară, duh al fecundității universale, patroana tuturor nașterilor, dar și cea care aduce moartea” (Evseev, 1997, p.250). Povestea rasei noastre îi aparține în întregime, încă din vremuri imemorabile, pe când soarele și luna nu erau despărțiți. Adepții școlii misterelor sunt de părere că, într-un târziu, soarele a rămas deasupra, pământul s-a mai răcorit, structura sa gazoasă a căpătat un aspect lichid și “întreaga suprafață apoasă a fost acoperită de Adam și Eva și de vlăstarele lor vegetale”. (Black, 2008, p. 57). Mai mult, partenogeneza, procedeu de înmulțire prin care o parte a plantei se desprinde și crește apoi, dezvoltând o plantă nouă, reamintește și în zilele noastre de povestea biblică a Evei, coasta desprinsă din Adam, poate, în vremurile acelea, un Adam verde, un om-pom cu chipul licărit în oglinda nopții, *Luna*. Divinitatea reflecției și a imaginației, luna controlează fertilitatea și gândirea în toate culturile antice. Potrivit învățăturilor acelorași școli, *Luna și Soarele*, în interiorul micului univers al omului, sunt hipofiza și glanda pineală. Influența astrului nopții asupra micuței glande localizate în șaua turcească a sfenoidului, adică în cavitatea osoasă aflată la baza creierului, situată inferior de hipotalamus, a fost demonstrată științific: hipofiza sau pituitara se comportă asemenea unei stridii, închizându-se și deschizându-se odată cu fazele *Lunii*. În această aventură a cunoașterii misterelor corpului uman, candidatul la inițiere va afla că povestea primilor oameni se confundă cu aceea a șarpelui încolăcit în jurul copacului din grădina edenică, însușindu-și de fapt povestea formării coloanei vertebrale și a sistemului nervos al animalelor, așa cum a rămas ea întipărită în subconștientul colectiv al umanității. În încrâncenata luptă dintre aștrii care se doreau stăpânii Mamei-Pământ, mult mai târziu, zeul

lunii avea să devină Iahve pentru iudei și Allah pentru musulmani. Mărturiile ale acestor înțeleștări aveau să amintească perpetuu de ziua lui Saturn (sâmbătă), a soarelui (duminică) și a lunii (luni).

Din adâncurile mării primordiale au apărut apoi zeii-pești. Astfel, putem spune că miturile antice au anticipat teoria științifică potrivit căreia viața animală, care în evoluție a condus la om, a început sub forma peștilor. Este momentul lui Jupiter să intervină și să guverneze începutul vieții marine. Odată ce suprafața mlăștinoasă a pământului s-a uscat și s-a extins, ființele au intrat într-un nou stadiu de dezvoltare: au apărut membrele, sângele s-a încălzit. Și această etapă a arhitecturilor mitologice urma să fie confirmată de știință: embrionii diferitelor vertebrate (pește, salamandă, broască țestoasă, pui, porc, vacă, iepure, om, în planșa publicată de Ernst Mayr (2008), pornesc de la același număr de arcuri branhiale; în concluzie, cu cât este mai timpuriu stadiul de dezvoltare, cu atât embrionii sunt mai asemănători).

Astfel, se dovedește îndreptățită orice întrebare referitoare la primul eveniment mintal capabil să declanșeze miracolul vieții. Să-și fi văzut Dumnezeu reflecția în oglinda apelor și să-și fi imaginat apoi viitorul: frumusețea *Pământului*, ființele, oamenii? Creația ar fi astfel un exercițiu de imaginație și doar printr-un alt exercițiu de imaginație am putea accesa memoria ancestrală și recrea un mic segment de istorie atemporală. Între *experimentul* cosmogonic mitologic și cel științific, bazat pe dovezi, pot exista similitudini uluitoare de ordin *tehnic*. De exemplu, în 1935, făcându-și publică demonstrația referitoare la principiul suprapunerii stărilor cuantice, savantul austriac *Schrödinger* a arătat că, prin simplul act al măsurării, observatorul modifică starea obiectului măsurat. A *re-povesti* și a *re-face* o anatomie simbolică a Zeiței-Mame, în aceste condiții, înseamnă, în cele din urmă, a *re-crea* o soluție pentru că nu există un rezultat unic decât dacă acesta este observat.

Zeiță și Mamă în cultura Vechii Europe: câteva exemple

„Prin *Vechea Europă* se înțelege complexul cultural din neolitic și epoca cuprului înainte de infiltrarea vorbitorilor de idiomuri indo-europene dinspre stepa eurasiatică, începând cu 4200 și până pe la 2800 î. e. n.” (Gimbutas, 1989, p. 76). Maria Gimbutas confirmă existența a cel puțin zece tipuri de figurine antropomorfe sau semi-antropomorfe/semi-teriomorfe care diferă prin simbolurile asociate și anumite caractere faciale: zeița-pasăre, zeița nașterii și a vieții, doica și mama, nudul rigid, zeița-șarpe, zeița gravidă, zeița regenerării și transformării etc.. “O serie de argumente de paleoarheologie par să susțină existența unei societăți matriarhale... dominația feminină era motivată de sacralitatea femeii (un concept tipic pentru gândirea magică) care generează copii” (Bălăceanu-Stolnici, Berescu, 2009, p.61). Zeița nașterii și vieții, adesea prezentată în poziția realistă a aducerii pe lume a rodului concepției, este foarte des întâlnită în arta paleolitică și, mai târziu, în aceea a Vechii Europe. Din punct de vedere istoric, durata supremației Zeiței Mame este semnificativă și dovezile arheologice o confirmă.

La Doni Vestonice s-au găsit corpuri înmormântate (12 000 – 9 000 î.H.), vopsite în ocră, cel mai probabil în urma unui ceremonial asociat cu cultul Zeiței Supreme.

Cu circa 9000 de ani în urmă, pe câmpia fertilă de lângă Konya, a fost fondată o așezare agricolă stabilă care a dezvoltat un model de oraș lipsit de străzi (Bernardini, 2006,

p.46). Çatalhöyük, unul dintre primele orașe neolitice din Anatolia, fascinează încă prin cele o mie de case, strânse una într-alta, ca într-un stup, protejate de ziduri continue și accesibile doar prin acoperiș. Privită cu un efort minim de imaginație, localitatea apare precum trupul generos al unei mame ce poartă prunc în pântec: o sumedenie de celule în multiplicare. În camerele dreptunghiulare, acoperite cu stuf, se aflau o vatră de foc (în centru) și, în diferite colțuri, cuptorul de lut, rafturi și paturile, dispuse pe două platforme, ridicate. Cea mai mare era destinată femeilor, iar cea mai mică bărbaților. Locuința era legată de un spațiu mai larg, sanctuarul, împodobit cu statui ale divinităților: cel mai adesea femei grase sau însărcinate ori diferite animale. În cele patruzeci de altare descoperite, au fost găsite reprezentări ale Zeiței, în cele trei încarnări ale sale: fată, mamă, femeie înțeleaptă (Milles, 2008, p. 54). Pereții, pictați în culori, amestecuri subtile de tonuri cromatice de la roșu la maro, de la galben la negru, ilustrează tauri sălbatici, scene de vânatoare și cadavre mâncate de uluii.

Situate la răscrucea influențelor și scăldate în apele Mediteranei, insulele arhipelagului maltez păstrează într-un mod unic tainele începuturilor. Din cele posibil o sută de temple, s-au păstrat aproximativ douăzeci, de o precocitate arhitecturală impresionantă. Dedicată zeiței mame, edificiile se caracterizează prin linii comune: fațade monumentale concave, camere semicirculare grupate în lobi, de forma trifoiului, linia curbă, rotunjită, recurentă, o arhitectură rafinată care trimite parcă la straturile profunde ale pântecului și la o întreagă panoplie de funcții regeneratoare pe care acesta le împlinește: zămislire, protecție, viață. Originea simbolului spiralei ar trebui căutată la îndepărtatele civilizații mesopotamiene, unde cornul curbat al țapului era simbolul fertilității. Spirala malteză, simplă, cu numeroase răsuciri interne, ori dublă, cu aspect în formă de ochi, transmite mesajul cunoașterii tainelor universului, mișcarea cosmică, viața, spațiul protejat - pântecul. Zeița grasă de la Tarxien, simbol al fecundității și opulenței, o confirmă pe deplin. În statuia masivă, din piatră, înaltă de peste doi metri, de fapt o cupă imensă simbolizând vaginul, preoții zeiței adunau sângele victimelor.

Una dintre cele mai vechi civilizații europene, cultura Cucuteni – Tripolie, larg răspândită, ocupând teritoriul de astăzi al Moldovei, N-E Munteniei, S-E Transilvaniei și Basarabia impresionează prin unicitatea ceramicii. Spirala este modelul decorativ predominant, vasele sunt colorate în alb, roșu și negru, cu ușoare variații în funcții de temperatura la care au fost arse. Arheologul croat Marina Hoti raportează descoperirea (la Ghelăiești), sub podea, în sanctuarul aflat în colțul de sud-est al unei case, a unui vas înconjurat de alte șase vase. În vasul central, s-au găsit patru figurine antropomorfe, dispuse transversal ce privesc în cele patru colțuri ale lumii: două figurine cu capete și picioare complet negre, decorate cu linii și celelalte două având urme de roșu și ocră. Din nou, folclorul românesc pare să confirme faptul că ar fi avut știut de acest tip de reprezentare. Într-una dintre legende, Domnul face patru oameni din țărână (Pamfile, op.cit.), doi mai deschiși și doi mai închiși la culoare pe care îi trimite să se înmulțească în cele patru zări.

Dacă “zeița regenerării și transformării” a “vechii Europe” apare într-o multitudine de forme: peștele, broasca, ariciul, albină, fluture etc., putem spune că nicio asemănare cu “drăgălașii copilași” ai sfințelor zilelor săptămânii sau cu Crăiasa albinelor din basme, ori cu domnițele în pielea vreunei arătări din bestiarul mitologic, nu este întâmplătoare. Potrivit legendelor românești, sfințele bune (Duminică, Vineri, Miercuri) sunt vecine. La fel, sfințele

nefaste (Sâmbătă, Joi, Marți) trăiesc una în vecinătatea celeilalte. Babele sfinte (Duminică, Miercuri, Vineri) au drept copii tot felul de jivine pe care le vor îngriji după fire și așa își vor primi și plata, fata bună, frumoasă și harnică sau cea urâtă, rea și leneșă. Înainte de a primi numele zilelor săptămânii, au fost, poate, zeițe care l-au pus de multe ori pe gânduri pe “bătrânul trist”- moșul, Dumnezeu.

În numeroase variante ale ceremonialurilor venerării Zeiței Supreme, existența apriorică a principiul feminin este o constantă. “Ambele înfățișări ale zeiței, *viața și moartea*, se contopesc fără probleme în aspectul ei primar, care de fapt nu este aspectul maternității, ci pur și simplu al sexualității” (Milles, 2008, p. 58)

Termenul de *Vesica Piscis*, denumirea în latină a vezicii peștelui, poartă o încărcătură simbolică deosebită. Semnul apare frecvent în arta medievală și în arhitectură. Acesta se realizează prin unirea a două cercuri, prin petrecerea marginilor, imaginea astfel obținută având forma unei migdale. Pe verticală, *vesica piscis* închipuie un pește. Cuvântul *pește*, "ichthys" în grecește, este acronimul pentru "Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul", iar primii creștini au adoptat acest simbolul ca semn identitar. În plan orizontal, vezica piscis, mandorla în delicata sa formă migdalată, își transferă valențele simbolice către actul magic al nașterii, al aducerii pe lume; ovalul ascuțit este însemnul divinului feminin, vulva zeiței, supusă ritmului lunar, creșterii și descreșterii. Acest simbol poate fi observat în reprezentările *sheela na gig* de pe bisericile irlandeze ori în reprezentările hindusei zeițe Kali. Simbol al fertilității primitive, semnul migdalei (mandorla) este asociat frigiei zeiței a pământului Cibele, în cinstea căreia se desfășurau sărbători orgiastice, în vârful tirsului dionisiac era așezat conul de pin al Cibelei, ori poate să trimită la nimfa Phyllis, părăsită de iubit și transformată de către zei, în cele din urmă, într-un migdal. De asemenea, peștele are un rol semnificativ în multe dintre legendele lumii antice. Delphos înseamnă în grecește *uter/sân matern* și *delfin*. Interesantă asociere dacă facem referire la „planul simbolului însuși” care, așa cum spune Gilbert Durand (1998), oferă o anumită universalitate în intențiile comunicării la o anumită specie, așază structurile simbolice la baza tuturor formelor de manifestare a gândirii”. Apropierea dintre om și delfin este deseori citată în bibliografiilor mai multor discipline. Delfinii sunt ființele care au părăsit linia evolutivă a umanizării, preferând abisul mărilor (Konig, 2001, p.109). Originea delfinilor este oarecum legată de povestea lui Dionysos. Cine nu putea rezista la aroma și puterea vinului se transforma în delfin, credeau vechii greci. Pentru ei, cele două căi de inițiere se întâlneau la Delphi. Iarna, Dionysos îi lua locul lui Apollo care petrecuse deja nouă luni la templu. Efect al întoarcerii în timp sau cunoașterii științifice avansate (unii autori spun chiar re-dobândite), medicina modernă a zilelor noastre din țări precum Statele Unite, Rusia, Mexic promovează nașterea asistată de delfini.

Pântecul umblător, peștele, broasca și ariciul

Misogină de la începuturile ei, medicina a văzut în corpul femeii o creație imperfectă, inferioară bărbatului, punând astfel la îndoială însăși perfecțiunea creației divine. Multă vreme au fost acceptate teoriile potrivit cărora deosebirea dintre sexe este dată, așa cum credeau Aristotel, Galenus ori sfântul Toma, de diferența de abundență a uneia dintre cele patru umori. Femeia este *rece* și *umedă*, bărbatul este *cald* și *uscat* (Lazard, 2001, p.12). Fluxul menstrual

se datorează umidității femeii care nu era capabilă să furnizeze hrană superioară unui sânge de ordin superior. Însă chiar și așa, astfel de descrieri nu fac decât să întărească ideea pântecului primordial asociat apelor de început din care toate s-au făcut. „Mitra femeii nu este decât punga și membrul de la bărbat răsturnate”, scria în 1584 Guillaume Bouché (apud Lazard, op.cit.). Mitra papală are forma unei guri de pește, iar numele în limba avestică a lui Mithra, zeul suprem în zoroastrism, înseamnă “soare nebiruit”, cel care a învins taurul divin din sângele căruia au apărut toate plantele și viețuitoarele, cel care s-a născut dintr-o piatră sau dintr-o peșteră pe 25 decembrie. Peștera este un alt simbol matricial, asociat pântecului matern. Toate aceste procese de inițiere în interiorul grotelor reactualizează arhetipul numit de Mircea Eliade *regressus ad uterus*.

Diversitatea mitologemelor și ramificațiile simbolice ale lecturii simultane a interpretării istorico-etnografice a figurinelor de ceramică, descoperite de Marija Gimbutas, ne-a condus la căutarea printre tradițiile și legendelor românești a trei dintre în (- semnelor) uterului: peștele, broasca și ariciul și la schițarea unei anatomii simbolice a Zeiței - Supreme, o încununare a procesului evolutiv, a trecerii de la sângele rece la cel cald, cu un accent particular asupra credinței în „pânțelele călător” (apud Gimbutas, 1989).

Peștele

Simbol arhetipal cu numeroase asemănări cu șarpele mito-poetic (Evseev, op.cit., p.363), peștele are un pronunțat substrat sexual. “Peștele e simbolul recipientului dublat, al recipientului conținut... El poate fi și mic și mare (balena, povestea lui Iona) și să se înghită unul pe altul, iar pe de altă parte, orice pește este conținut în apă” (Durand, 1998, p. 267). Imaginarul popular românesc a zămislit numeroase personaje acvatice, majoritatea cunoscute sub numele de știme. *Știma apei* este spiritul feminin al apelor; se pare o formă degradată a unei străvechi divinități autohtone a apelor dulci de care depindea stabilitatea acvatică (Kernbach: 566), femeie albă și rece (N.-Voronca: 883), femeie tânără și voinică “cu peștii mari că-i dă pe spate”, jumătate femeie și jumătate pește, cu părul lung până la pământ, care sclipește ca aurul (T. Pamfile: 284), care cere în fiecare noapte sacrificarea unui cap de om. *Femeile-pești* sunt un fel de nereide, de o frumusețe răpitoare, afirmă Romulus Vulcănescu. “Știmele ies la suprafața apelor și strigă pe nume pe pescari sau pe corăbieri că le-a venit ceasul să se înece. ...Un pescar Marcu o prinde în mreaja lui, o sărută, se îndrăgostește de ea și o ține lângă el ziua întregă. Cum vine noaptea, nereida dispare. Marcu umblă nebun după ea. Întreabă apa: - Unde-i zâna?. Apa-i răspunde: - Cine știe?. Marcu se aruncă în apă ca s-o caute, dar se îneacă” (Vulcănescu, 1987, p. 478). Legenda spune că știmei nu-i pasă câtuși de puțin de moartea lui Marcu. Ea continuă să cânte și în urmă va rămâne doar cântecul ei duios. *Faraonoaicele* ar fi una dintre denumirile românești, întâlnită și la popoarele slave, ale femeilor-pește (Evseev: 132), jumătate femei, jumătate pești, locuiesc pe fundul mării, ies la suprafață în zi de sâmbătă. Pe locul unde urmează să apară, la suprafața mării se fac trei dungi: roșie, galbenă, albastră, se țin de mâini și cântă foarte frumos, nu doresc să fie văzute de pământeni. Cea mai interesantă întrupare este însă aceea peștelui mitic al românilor, Dulful. El trăiește în Marea Neagră și nu face nici un rău nimănui dacă nu este provocat. Noaptea iese din mare și caută un măr roșu căruia îi mănâncă fructele. Flăcăul ce-l oprește (candidat la însurătoare) cu arcul și săgețile sale, va primi de nevastă în schimbul vieții cruțate

a Dulfului, pe una dintre cele douăsprezece surori ale Duhului Mării (Pamfile: 306). Se mai spune că marinarii care au nevoie de ajutorul lui pentru a găsi drumul pe mare în noapte, aruncă mere roșii în apă. Dulful le va mânca, dar va arunca miez alb în calea vaselor, indicând drumul bun. (Vulcănescu, op. cit, p. 478). Numele său, posibil hibrid între delfin și duh, este amprentat de simbolismul delfinului: eros, castitate, inocență. Deși etnologul român, Mihai Coman, este de părere că peștele stă într-un adevărat con de umbră în folclorul românesc, observație întărită și de alți autori care-i leagă prezența de obiceiul pescuitului, apariția oamenilor-pești în imaginarul poporului nostru este garanția unui circuit cultural cu adânci rezonanțe în timp, posibil dincolo de epopeea homerică.

Broasca

În cosmogonia noastră, Dumnezeu se mișcă doar pe orizontală. El doar plutește pe deasupra apelor (Coman, 1996, p, 89). Adâncurile și înălțimile sunt străbătute de două viețuitoare precum broasca și ariciul. Cronologic, broasca apare prima. În legenda povestită de I. Candrea (1934, p. 142), Domnul i-a poruncit acesteia să caute ceva pământ în apele cele adânci. Neavând încotro, broasca s-a conforma și, după ce ar fi coborât neînchipuit de mult, s-a întors cu niscai pământ în gură, spunând că mai este mult acolo jos. Domnul a poruncit apelor să se retragă. Broasca participă la această creație dintr-o poziție oarecum indirectă: cercetează și raportează. În alte legende ea participă direct la minunatul meșteșug al urzirii pământului: cară pământ până se va fi dovedit destul cât să încapă multă viață pe el sau îl plămădește ca pe o pâine, punându-l la crescut. Broasca ne apare ca un mediator între apă și pământ (Coman, 1996, p. 89). Ea poate trăi în cele două spații. Acela care va ucide o broască, o va ucide pe maică-sa (matricid) (Gorovei). Fiecare om are o broască-știmă, notează Elena Niculiță-Voronca, sortiți să moară împreună. În Grecia antică era asociată unor divinități selenare, Leto. Broasca e din inelul Maicii Domnului, pierdut toamna în pădure și regăsit în primăvară. „Broasca funcționează adeseori ca un operator al metamorfozei: eroul cu chip de broască reprezintă un topos frecvent în basmele și legendele indo-europene” (Coman, 1996, p. 98), este personajul care poate trece în lumi greu accesibile celorlalți.

Ariciul

Pe o altă treaptă evolutivă, un mic mamifer nocturn se înscrie la urzirea lumii. *Ghemuirea* ariciului l-a făcut încă din paleolitic un simbol al matricei feminine, scrie Marija Gimbutas (op.cit., p.81). În tradiția românească, ariciul se prezintă ca un demiurg. Participa alături de Dumnezeu la toată ingineria facerii, poartă noroc casei, este deținătorul unei înțelepciuni ieșite din comun, cunoaște tainele cosmosului, poate vindeca. Elena Niculiță-Voronca citează legenda în care ariciul se sfădește cu un Dumnezeu nu prea inspirat în crearea lumii, nu doar explicându-i, ci arătându-i cum poate fi reparată ”s-a băgat pe sub pământ, a ridicat munții, a făcut gârlele, a scos izvoarele...”. Uneori este stângaci, chiar neîndemânat. Într-una din legende cosmogonice, Dumnezeu urzea după araci. Ariciul, ferindu-se de un arac, a scăpat ghemul și pământul n-a mai ieșit neted, ci zbârcit și denivelat. Domnul s-a supărat și l-a blestemat: ”Ariciule, de araci te-ai ferit, de-acum să-i porți în spate!” (Coman, 1996 p.82). Așa se face că țepii săi îmbină animalicul cu vegetalul. În alte legende, țepii săi sunt raze de soare ce se rostogolesc pe bolta cerului. Ca orice divinitate telurică, ariciul

păstrează și secretul unui rod al pământului: o plantă magică ce are putere asupra vieții și asupra morții, iarba fiarelor: Vincetoxicum hirundinaria.

Concluzii

Antropomorfizarea se produce, firesc de altfel, în momentul în care substanța sacră, circulantă în multiple stări de evoluție, de la stihial la uman, în tot ceea ce înseamnă “urzirea lumii” (I. Mușlea, Ov. Bîrlea: 283) poate da mitemelor, descifrând codurile simbolice, chiar interpretări apropiate de modelul darwinist. “Teoria darwinistă explică evoluția instrumentelor de succes pentru supraviețuire ca pe o consecință directă a succesului însuși” (R. Dawkins: 365). Iar îmbinarea lumilor, fie și numai prin apropierea termenilor “a ursi”-”a urzi”, reface un adevărat ADN mitologic al ființei.

”S-ar evidenția aici structuri mitice deosebit de adânci în timp, structuri legate de cultul Zeiței-Mume, divinitate însoțită întotdeauna de unul sau mai mulți parteneri masculini” (M. Coman: 215) În imaginarul românesc, Demiurgul însuși este supus greșelii. Erorile cosmogonice sunt deseori remediate de apariții zoologice, simboluri străvechi, bune cunoscătoare ale mediului pe care-l populează (apă, aer, foc, pământ) ce reușesc să reordoneze lumile. Axiomatică pentru un astfel de demers interpretativ poate rămâne exclamația ariciului: *Ce om și Dumnezeu ăsta!* (T. Pamfile: 33).

BIBLIOGRAFIE:

- Bachelard, G., 1948;, *La terre et les rêveries du repos*, Paris, ed. Humanitas
- Bachelard, G., 1997, *Apa și visele*, Editura Univers, București,
- Bălăceanu-Stolnici, C., Berescu, M., 2009, *Gândirea magică. Geneză și evoluție*, Nemira, București
- Caillois, R., 2006, *Omul și Sacrul*, Nemira, București
- Coman, M., 2009, *Studii Mitologice*, Nemira, București
- Chirică, V., Boghian, D., 2003, *Arheologia preistorică a lumii. Neolitic-Eneolitic*, Ed. Helios, Iași, www.cimec.ro, pdf-reader, 204 p
- Dawkins, R., 2009, *Ceasornicarul orb*, Humanitas, București
- Durand, G., 1998, *Figuri mitice și chipuri ale operei - de la mitocritică la mitanaliză -*, Nemira, București
- Evseev, I., 1997, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Amarcord, Timișoara
- Gimbutas, M., 1989, *Civilizație și cultură*, Ed. Meridiane, București, traducere de Sorin Paliga, pp.76-123
- Kernbach, V., 1989, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică
- Konig, K., 2001, *Fratele animal. Omul și animalul în mit și evoluție*, Triade, Cluj-Napoca, traducere de Ligia Sălăjanu
- Lazard, M., 2007, *Eva în oglindă. Viața femeii în Renaștere*, Ed. Saeculum I.O., București, traducere de Adriana Mitu
- Mayr, E. 2008, *De la bacterie la om*, Humanitas, București

- Milles, R. 2008, *Cine a pregătit cina cea de taină? Istoria universală a femeilor*, Meteor Press, București
- Mușlea, I., Bîrlea, O., 1970, *Tipologia folclorului*, Minerva,
- Pamfile, T., 1924, *Mitologie românească*, Cultura Națională, reeditat
- Robb, J. 2001, „Island Identities: Ritual, Travel and the Creation of Difference in Neolithic”, *European Journal of Archaeology* content/4/2/175. The online version of this article can be found at: DOI: 10.1177/146195710100400202 2001 4: 175European Journal of Archaeology John Robb Malta, 28 p.
- Rountree, K., 1999, „Goddesses and Monsters, Contesting Approaches to Malta Neolithic's Past”, *Journal of Mediterranean Studies*, Vol. 9. No. 2, 204-231,
- Steiner, R., *Adevăruri ale misteriiilor și impulsuri de Crăciun - vechi mituri și semnificația lor* -, Salco, 2005